

В. В. НЕЧИПОРЕНКО. ДО ПИТАННЯ ЩОДО СТАНУ ТА ПЕРСПЕКТИВ РОЗВИТКУ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО ІНСТИТУТУ ПЕРЕСТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

Досліджено стан цивільно-правового регулювання перестрахування в Україні. Окреслено його недоліки та шляхи щодо їх подолання.

Ключові слова: перестрахування, страхування, правове регулювання, угода, перестраховик, перестраховальник.

Исследовано состояние гражданско-правового института перестрахования в Украине. Очерчены его недостатки и преодоления.

Ключевые слова: перестрахование, страхование, правовое регулирование, соглашение, перестраховщик, перестрахователь.

In the article actual condition of civil-law regulation of reinsurance in Ukraine is researched. Reasons of its disadvantages are collected and specific actions of its overcoming are suggested.

Key words: reinsurance, insurance, legal regulation, agreement, reinsurer, reinsured.

Розвиток перестрахування в Україні має комплексний характер, оскільки протягом останніх двадцяти років відбувається вдосконалення правового регулювання перестрахування і економічного (фінансового) втілення цих правовідносин. Водночас відбуваються поступові самостійні наукові розробки перестрахування, що мають за мету не лише дослідження сутності цього виду цивільних правовичинів і його особливостей в умовах нашої держави, але й формування нормативної бази правового регулювання цього явища а також вдосконалення існуючих правових джерел в цій сфері. Саме тому правовий інститут перестрахування можна вважати яскравим прикладом економіко-правового явища, що отримало змогу свого нормативного окреслення і практичного розвитку лише із переходом економіки України на капіталістичні засади.

Можна окреслити наступні суттєві риси цивільно-правового регулювання перестрахування в Україні:

1. Регулювання перестрахування відбувається вкрай обмеженим числом нормативних актів, здебільшого кодифікованих: Цивільним кодексом України, Законом України «Про страхування», Постановою Кабінету Міністрів України, низкою підзаконних нормативно-правових актів Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України, усталеною практикою правовідносин перестрахування. Водночас світове регулювання інституту перестрахування регулюється переважно торговими звичаями, судовими прецедентами, а також іншими правовими формами фіксації усталеної практики.

2. Судові прецеденти, як одне з найбільш оперативних і позбавлених політичного фактора джерел права, в нашій державі регулюють інститут перестрахування лише частково. При цьому основна маса судових позовів і відповідних рішень судів не стосується суттєвих факторів для регулювання і розвитку перестрахування в Україні, не напрацьовують нові корисні для правозастосування елементи перестрахування як правового явища¹.

3. У нормативно-правовій базі України існує очевидний дефіцит регулювання економіко-правового інституту перестрахування. Це проявляється у специфічній

ситуації, коли за відсутності ґрунтовно окресленого у писаних правових джерелах правового механізму укладення договору перестрахування із методологічним комплексом перестрахування, в Україні доволі детально сформульовані формальні аспекти перестрахових угод (оподаткування, особливості співробітництва із страховиками-нерезидентами тощо). Така ситуація призводить до того, що професійні учасники ринку страхових послуг в нашій державі у своїй діяльності керуються лише національним і, насамперед, зарубіжним досвідом а також науковими напрацюваннями у сфері перестрахування.

4. Незадовільний стан законодавства, що регулює перестрахування, сприяє використанню цього виду правочинів як методу відмивання грошей під видом зовнішньоекономічної діяльності або ухилення від сплати податків.

Вказані вище фактори є лише узагальненням основних недоліків правового регулювання перестрахування в Україні, що підтверджує необхідність проведення значної комплексної роботи, пов'язаної із вдосконаленням законодавства в цій сфері. Цю думку підтверджує і те, що переважна більшість публікацій у друкованих виданнях, а також виступів на науково-практичних заходах представників страхового бізнесу щодо перестрахування містить вказівки про недосконалість українського законодавства у сфері перестрахування.

Можливим є здійснення припущення щодо причин явищ, визначених вище. Такі причини можна класифікувати на три види: історико-політичні, економічні та правові. Хоча така класифікація скоріше є умовною, аніж суворо методологічною, оскільки змісти сформульованих причин є тісно взаємопов'язаним і взаємозалежними між собою.

Отже, до історико-політичних причин доречно віднести:

1. Належність України у період найбільш активного розвитку перестрахування у світі (XX ст.) до держав із соціалістичним курсом розвитку, характерним для яких була жорстка централізація страхових правовідносин і неоднозначні соціально-наукові погляди на перестрахування. Це призводило до уникання здійснення перестрахових відносин через їх заміну іншими економіко-правовими методами або зведення перестрахування лише до виняткових випадків.

2. Перебування України в перші 15 років незалежності у переліку «країн, що розвиваються» із пов'язаною із цим статусом низкою ознак та критеріїв: нестабільною державною фінансовою системою, незадовільними макроекономічними показниками і т.п. Це негативно впливало на перестрахування як на підприємницьку діяльність, де відіграють одне з ключових ролей довіра до контрагента та впевненість у його фінансовій надійності. Окрім цього, вступ України до Світової організації торгівлі лише у 2008 році, безумовно, справив істотний вплив на те, що співпраця з іноземними контрагентами почала здійснюватись без обмежень лише на 18-му році незалежності нашої держави.

3. Окремою причиною в цьому осередку є проблема так званої «страхової культури», у змісті якої спеціалісти у сфері страхування розуміють виховання, освіту населення в галузі страхування, рівень якої визначається розвитком страхових операцій серед населення². В контексті перестрахування рівень страхової культури в нашій державі найбільш вагомим чином проявляється через низький рівень довіри до страхування взагалі.

Щодо загальних економічних причин (які доцільно згадати і для суто правового розгляду перестрахування) можна здійснити наступне припущення: відсутній багаторічний національний досвід перестрахових відносин; повільний і нестабільний розвиток українського ринку страхових послуг; відсутність широкого масиву значних і глобальних страхових ризиків, що вигідно перестраховува-

ти страховикам; недосконалість українського законодавства у сфері перестрахування.

До суто правових причин слід віднести:

1. Належність нашої держави до романо-германської правової сім'ї, де характерна є поглиблена кодифікація правових норм. В той же час, світовий досвід державного регулювання перестрахування передбачає переважну кількість неписаних правових джерел у цій сфері. При цьому український ринок страхових послуг не має власної масштабної бази судових прецедентів а також інших не кодифікованих правових джерел у сфері перестрахування.

2. Згадана недостатність, недосконалість і нестабільність законодавства України у сфері страхування як цивільно-правового явища.

3. Недосконале регулювання правових, економічних та соціальних запобіжників розвитку відмивання коштів, зароблених незаконним шляхом, де трапляється використання перестрахування як засобу вчинення злочинних дій.

На перший погляд такий масив недоліків правового регулювання перестрахування і взагалі його становища як економіко-правового інституту в нашій державі звертає на себе увагу як на вкрай проблематичне явище. Проте, на нашу думку, така ситуація, зважаючи на історію розвитку перестрахування у незалежній Україні, є зрозумілою і некритичною. Оскільки побудова досконалого правового регулювання для такого складного економіко-правового інституту протягом двадцяти років є маловірогідним. Вдосконалення актуального становища перестрахування в Україні, очевидно, є питанням часу і комплексних заходів, більшим чином, нормотворчих.

Для ліквідації окреслених вище недоліків правового регулювання перестрахування і їх причин необхідне здійснення низки заходів, які можливо класифікувати за трьома осередками як: цивільно-правові заходи, адміністративно-правові заходи, заходи, що не пов'язані із нормотворчою діяльністю. В даному випадку будуть запропоновані і розглянуті цивільно-правові заходи вдосконалення правового інституту перестрахування в нашій державі.

На початку даної статті виділено 4 основні ознаки недосконалості правового регулювання перестрахування в нашій державі. Основами першої, третьої та четвертої проблем було визначено недосконале законодавство, що являє собою одну з найсерйозніших перепон для розвитку перестрахування. Узагальнюючи пропозиції щодо вдосконалення українських правових джерел у сфері перестрахування, доцільно окреслити перелік необхідних дій у цій сфері задля побудови належного цивільно-правового регулювання цього типу правочинів:

1. Підготовка нової редакції статті 987 Цивільного кодексу України. Це дозволить ліквідувати наявні прогалини в цивілістичних нормативних першоджерелах перестрахування і окреслити істотні умови і інші ознаки цього виду договорів аналогічно до інших видів цивільних договірних зобов'язань, зазначених у Цивільному кодексі України.

2. Підготовка нової редакції Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку та вимог щодо здійснення перестрахування у страховика (перестраховика) нерезидента» від 4.02.2004 р. за № 124 з метою розширення її змісту та кола осіб, на які розповсюджується її дія. Йдеться про те, що нова редакція вказаної Постанови не повинна обмежуватись лише окремими формальними вимогами до укладення договорів перестрахування і стосуватися лише взаємодії українських страховиків і перестраховиків з іноземними перестраховиками і перестраховувальниками. На нашу думку, такий нормативно-правовий акт не повинен містити суб'єктного обмеження, але при цьому містити окремі застере-

ження щодо особливостей укладення договору перестраховання за участі нерезидентів. Також, така постанова повинна містити основну класифікацію можливих договорів перестраховання із розкриттям змісту кожного виду.

Також саме на такий підзаконний нормативно-правовий акт повинна бути покладена важлива функція – окремі застереження і нормативи для страховиків з метою уникнення використання перестраховання як засіб відмивання грошових коштів, зароблених незаконним шляхом.

Узагальнюючи вказане, саме на нову редакцію Постанови, як на профільний підзаконний нормативно-правовий акт, повинно бути покладене найбільш детальне окреслення економіко-правового інституту перестраховання в нашій державі, оскільки Цивільний кодекс повинен окреслити вихідні цивілістичні ознаки перестраховання без необхідності в окремому законі, що окрім Закону України «Про страхування» регулював би перестраховання в нашій державі.

3. Створення системи підзаконних нормативно-правових актів уповноважених органів державного регулювання страхової діяльності з метою побудови належного і всебічного правового забезпечення і нормування професійної діяльності у сфері перестраховання. Іншими словами, шляхом вдосконалення існуючих підзаконних писаних джерел права і утворення нових знівелювати всі актуальні прогалини у сферах, які недоцільно відображати у Цивільному кодексі України, Законі України «Про страхування» і профільній Постанові Кабінету Міністрів України.

Наступною ознакою недосконалості правового регулювання перестраховання в нашій державі серед визначених є дефіцит рішень судів у сфері перестраховання, що слугували б належним джерелом права і створювали нові суттєві прецеденти в регулюванні перестраховання в Україні. І хоч нашій державі характерна розширена кодифікація правових норм, судові прецеденти для інституту перестраховання видаються надзвичайно зручним джерелом права, зважаючи на значний фактор відображення практичного досвіду цих правовідносин у судових рішеннях.

Виправлення такої ситуації неможливе шляхом будь-яких дій, окрім безпосередньо самої судової практики. Це пояснюється тим, що на відміну від іноземних країн в нашій державі кількість судових прецедентів, що стосуються перестраховання, є порівняно незначним. Тому, окрім напрацювання судових рішень у цій сфері, важливим є сприяння вірному правозастосуванню суддями під час вирішення спорів у сфері перестраховання. Мова йде про діяльність вищих інстанцій судової влади в нашій державі, оскільки саме ці установи шляхом власних актів уповноважені роз'яснювати суттєві і спірні для правосуддя питання. В цьому аспекті найбільш значущими та дієвими для судових установ є Постанови Пленуму Верховного суду України, Роз'яснення і Листи Вищого господарського суду України і Вищого адміністративного суду України.

Наразі органи судової влади не мають власних актів, що були б закликані детально регулювати саме правові аспекти відносин перестраховання як об'єкту судового розгляду. Для прикладу, наявна Постанова Пленуму Верховного суду України «Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними»³ може стосуватися такого роду правочинів лише з позиції загальних принципів і правил цивільно-правового регулювання перестраховання, але її застосування як прикладного документу, що містить корисні прецеденти неможливе. Тому, очевидною є необхідність підготовки Пленумом Верховного суду України окремої постанови з питань практики розгляду судами справ, пов'язаних із страхуванням, де перестрахованню повинна бути присвячена знач-

на увага.

Більш конкретними в цьому контексті мають бути інформаційні листи Вищого господарського суду України, де повинна зосереджуватись увага на позиції вищих судових інстанцій щодо найбільш правильних розв'язань правових ситуацій і колізій українськими судами у справах, пов'язаних із перестрахованням оскільки безпосередня перестрахова діяльність здійснюється лише юридичними особами.

Четвертою ознакою недосконалості правового регулювання перестраховання в нашій країні, що були визначені на початку цієї статті, є відсутність надійного правового механізму уникнення використання перестраховання для відмивання грошей, зароблених протиправним шляхом. В цьому контексті особливо звертає на себе увагу і насторожує експертна інформація щодо того, що близько двох третин страхового ринку України складають грошові розрахунки, що мали б кваліфікуватися як відмивання грошей, зароблених протиправним шляхом (станом на середину 2000-х років)⁴.

На нашу думку, найбільш доцільними правовими заходами для мінімізації таких обставин є:

1) за допомогою цивільно-правових і адміністративно-правових приписів окреслення підзаконними нормативно-правовими актами чітких регуляторних рамок діяльності учасників перестрахових відносин. Метою цього є виключення можливих способів відмивання грошей, зароблених протиправним шляхом, під видом і/або за допомогою перестраховання. Для прикладу, це може бути здійснено шляхом більш жорстких вимог до іноземних контрагентів (мінімальні розміри статутних капіталів, моніторинг фінансових показників, засновників контрагента і т.п.);

2) комплексна правова превентивна діяльність уповноважених органів державної влади щодо створення несприятливих умов для здійснення відмивання грошових коштів, зароблених протиправним шляхом за допомогою засобів інституту перестраховання.

Окремим актуальним правовим питанням перестраховання в Україні є його ліцензування як окремого від інших видів страхування виду діяльності у сфері забезпечення. На сьогодні професійна перестрахова діяльність в нашій державі не підлягає окремому ліцензуванню, здійснюючись відповідно отриманої ліцензії на здійснення страхування окремих видів забезпечення. В даний момент це питання є дискусійним серед науковців і практиків-професійних учасників ринку страхових послуг в Україні. На тому, що перестраховання підлягає окремому ліцензуванню, наполягає значна кількість українських перестраховиків⁵.

Звертаючись до наслідків перелічених заходів щодо вдосконалення правового інституту перестраховання, на нашу думку, це повинно мати позитивні результати. Як і будь-яке правове явище, інститут перестраховання перебуває у стані постійного розвитку і вдосконалення. Тому, окреслені характерні риси перестраховання в нашій державі і відповідні запропоновані заходи відображають актуальну ситуацію в цій сфері і, цілком можливо, із плином часу втраять свою необхідність. Тим не менш, наразі зазначені заходи щодо ліквідації недоліків правового регулювання перестраховання повинні дати наступні результати:

1. Вдосконалення джерел права у сфері регулювання перестраховання як цивільно-правового явища через здійснення перелічених вище заходів призведе до змістовного нормативного наповнення правового інституту перестраховання, що в даний момент регулюється, здебільшого, практичними і науковими розробками. На нашу думку, такі результати будуть мати комплексний характер,

оскільки зазнає покращення не лише правова сфера перестраховання у нашій країні, але й його суто економічна складова. Перш за все це відчують професійні учасники ринку страхових послуг, оскільки укладання договору перестраховання набуде більш чітких правових форм і буде регулюватися не лише усталеною практикою і окремими судовими прецедентами, але й писаними джерелами права.

2. Активна участь судової гілки влади через роз'яснювальну діяльність вищих судових інстанцій з питань перестраховання безумовно призведе до уніфікації позицій суддів під час прийняття ними рішень у аналогічних спорах між сторонами договорів перестраховання. Також, це дозволить ліквідувати можливі труднощі під час судового розгляду справ, пов'язаних із перестрахованням, враховуючи динамічний розвиток цього виду правовідносин в Україні.

3. Зведення до мінімуму протиправної діяльності під видом перестраховання призведе не лише до ліквідації одного з видів фінансової злочинності в нашій державі, але й сприятиме повноцінному розвитку страхування взагалі. Це буде результатом збільшення довіри до страхових послуг з боку страховальників і перестраховальників. Окрім цього, високоякісний ринок страхових і перестрахових послуг в нашій державі сприятиме збільшенню довіри іноземних страховальників і перестраховальників.

1. *Єдиний державний реєстр судових рішень України* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: reyestr.court.gov.ua. 2. *Страховання: практикум*: Навч. посіб. / За ред. В.Д. Базилевича. – К.: Знання, 2011. – 607 с. 3. Верховний Суд України, Постанова Пленуму від 06.11.2009 р. за № 9 «Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними» // Вісник Верховного Суду України. – 2009. – № 12 (112). 4. *Фондовий ринок України*. – 2004. – № 4 (6). – С. 29. 5. *Перестраховання залишається неврегульованим* // Україна Business. – 2007. – № 28–29. – С. 3; *Наше завдання – бути завжди попереду* // Україна Business. – 2007. – № 30. – С. 4; *Проблеми в перестрахованні? Потрібні зміни в законодавстві!* // Україна Business. – 2007. – № 32. – С. 3.